

ЗАГАЛЬНЕ, ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Вересоцька С.В.

студент,

Науковий керівник: Залужна О.О.

кандидат філологічних наук, доцент,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ДІЄСЛОВА КАУЗАЦІЇ ПРАВОВОЮ ТА ПРОТИПРАВНОЮ ДІЄЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

1. Каузація як мовна категорія представляє собою окремий випадок відношень обставин, які вказують на «сукупність конкретних умов, у яких здійснюються, стаються будь-які явища, процеси; події, факти, пов'язані з чимось, що сприяють на щось, супроводжують щось або викликають появу чогось» [1, с. 209]. Відношення каузації є невід'ємною частиною об'єктивної дійсності та реалізуються в англійській та українській мовах в формулі тлумачення аналізованих одиниць: «Х каузує Y», де Х – каузатор, Y – каузат, напр.: англ. *to throw, to break*; укр. *кидати, ламати*. У досліджуваних мовах відношення спричинення між Х та Y виражається переважно на рівні семантики слова. Сема каузації (причинності) входить до складу семантичної структури дієслова та відношення каузації є константою каузативної ситуації. До класу каузативних дієслів відносяться перехідні суб'єктно-об'єктні дієслова, які мають семантичну ознаку «каузувати кого-небудь зробити щось, діяти», тобто спонукати до дії, зміни якості або стану [2, с. 24].

Під каузативною ситуацією (далі КС) розуміється ситуація, яка складається із двох мікроситуацій, пов'язаних між собою відношенням каузації, що відображають причиново-наслідкові відношення, у яких одна подія викликає іншу [3, с. 25].

Структура КС виглядає таким чином:

а) суб'єкт (каузатор) – особа, яка виступає у ролі носія стану, тобто є активним учасником каузативної ситуації;

б) об'єкт каузації (каузат) – особа, яка виступає у ролі носія стану, тобто пацієнс або пацієнтивний учасник каузативної ситуації;

в) факт каузації, який представлений каузативним дієсловом.

2. У даній роботі для аналізу дієслів каузації була взята найпоширеніша класифікація, яка базується на характері контакту між Х та Y: якщо дія каузації відбувається в тісному фізичному контакті Х із Y, мова йде про маніпулятивну каузацію; якщо взаємодія між Х та Y має дистантний характер

без фізичного контакту між ними, коли каузація протікає за допомогою суспільно-соціальних засобів, йдеться про директивну каузацію.

У межах виділених двох типів подальший розподіл на групи та підгрупи відбувається на підставі детальнішої конкретизації семантики контактної чи директивної взаємодії між каузатором та каузатом, а саме береться до уваги соціальна значущість каузативної дії. Базову КС можна представити у вигляді такої формули тлумачення: “Х дією каузує Y виконувати дію / бути у стані». КС, де каузативна дія розглядається суспільством як протиправна, тобто така, що суперечить закону, моральним або соціальним нормам, використовуються дієслова каузації протиправною дією, напр.: англ. *to kill* “to make a person or animal die”, укр. *убити* ‘позбавляти життя’. У зіставлюваних мовах були зафіксовані дієслова, для яких суспільно-соціальна дія визначається як «правова», напр.: англ. *to arrest* “if the police arrest someone, the person is taken to a police station because the police think they have done something illegal”, укр. арештовувати ‘брати кого-небудь під варту, позбавляти волі’.

3. Об’єктом цього дослідження виступають 367 дієслова каузації правовою та протиправною дією в англійській та українській мовах, а саме 144 дієслова маніпулятивної каузації та 223 дієслів директивної каузації.

Предметом дослідження є семантика 367 англійських та українських дієслів каузації правовою та протиправною дією у зіставному аспекті.

Мета роботи полягає у аналізі англійських та українських дієслів каузації правовою та протиправною дією та у визначенні їх спільних та відмінних рис.

Матеріал дослідження складається з 394 одиниць (англ. мова – 233, укр. мова – 161 одиниця), отриманих методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел. Розбіжність кількісних даних в англійській та українській мовах обумовлена тим, що в українській мові багато похідних однокореневих дієслів утворюються за допомогою різних префіксів, напр.: *цупити* – *поцупити*, *зцупити*, *підцупити*. В англійській мові таких варіантів похідних дієслів каузації не було виявлено.

4. Аналіз дієслів вибірки демонструє, що в досліджуваних мовах дієслова маніпулятивної та директивної каузації поділяються за характером дії каузації на 1) 113 дієслів правовою дією та 2) 281 дієслів протиправною дією.

4.1. В обох мовах до першого типу каузації, де суспільно-соціальна дія визначається як правова, належить менша кількість одиниць (англ. 69 лексеми, що складає 61,1% англійських дієслів директивної каузації; укр. 44 лексеми, що складає 38,9 % українських дієслів директивної каузації). Цей тип КС представлений у вигляді “Х правовою дією каузує Y виконувати дію / бути у стані».

За семантикою каузатора одиниці дослідження в обох мовах поділяються на підгрупи 1) дієслова, для яких каузатором виступає держава, уряд або офіційні органи влади (поліція, суд тощо), спрямовуючи правову дію на громадянина держави; 2) дієслова, де каузатором є приватна особа, група осіб, які спрямовують дію каузації на приватну особу або органи влади.

4.1.1. Перша підгрупа складається з 35 лексем в англійській мові та 25 українських лексем. Одиниці дослідження в обох мовах можуть мати конкретизацію офіційного органа влади. Каузатором може виступати поліція (або її представники), напр.: англ. *to jail* “to put someone in prison or to keep them somewhere and prevent them from leaving”, укр. ‘ув'язнювати’; суд (31 дієслово), напр., *to sentence* “if a judge sentences someone who is guilty of a crime, they give them a punishment”, ‘засуджувати, виносити вирок’, укр. *засуджувати, осудити, to fine* “to make someone pay money as a punishment” ‘накладати грошове стягнення як покарання’ укр. *штрафувати*.

4.1.2. До другої підгрупи дієслів каузації, де каузатором виступає приватна особа, в обох мовах належать 53 одиниць, серед них в англійській мові центральною лексевою є *to persuade* “to make someone decide to do something, especially by giving them reasons why they should do it, or asking them many times to do it” ‘доводити що-небудь комусь, змушувати кого-небудь повірити у щось, погодитися з ким-, чим-небудь’, а в українській мові – *переконувати, умовляти, запевняти*.

4.2. В обох мовах до другого типу каузації, де каузативна дія розглядається суспільством як протиправна, можна виділити 281 дієслово як в маніпулятивній, так і в директивній каузації.

4.2.1. Маніпулятивна каузація протиправною дією неможлива без використання інструмента, а саме інструмента-артефакту або інструмента-частини тіла. Слід зазначити, що інструмент-артефакт використовується інструментом-частини тіла, який можна вважати основним інструментом. Дієслова цієї каузації діляться на дві підгрупи 1) каузації із силою/неприховано (92 дієслова); 3) каузації непомітно/потай (60 дієслів).

4.2.1.1. Дієслова із семантикою каузації протиправною дією, застосовуючи фізичну силу, складають в англійській мові 53 дієслова та 39 дієслова в українській мові, напр.: англ. *to disable* “to limit (someone) in their movements, senses, or activities” ‘робити нездатним або непридатним’, укр. *калічити, нівечити*.

4.2.1.2. У межах дієслів каузації за допомогою контактної протиправної дії у зіставлюваних мовах була виділена підгрупа дієслів із семою «непомітно» (англ. 36 лексем, укр. 24 лексем). КС представлена у вигляді: “X непомітною протиправною дією каузує Y, вступаючи з Y-ком у фізичний контакт», напр.:

(1) англ. *Hill poisoned her husband and daughter for the insurance money.* [4] ‘Хілл отруїла свого чоловіка і доньку задля страхового відшкодування’;

(2) укр. *Стягнути з бантин курку, задушити в хліві поросля, обчистити у дядька комору* – було його звичним заняттям [5].

4.2.2. Дієслова директивної каузації протиправною дією становлять в англійській мові 164 одиниць, 45,7% від загальної кількості англійських дієслів протиправною дією; в українській – 117 одиниць, 46,2% від загальної кількості українських дієслів протиправною дією. Семантику цих одиниць можна представити у вигляді: “X протиправною дією каузує Y, не вступаючи

з Y-ком у фізичний контакт». Базовою лексемою цієї групи в англійській мові є *to cheat* “to gain an advantage over or deprive of something by using unfair or deceitful methods”, еквівалентом якої в українській мові є *шахраювати* «вдаючись до хитрощів, підступів, обдурювати кого-небудь» [5].

5. Висновки.

Під каузативною ситуацією розуміється ситуація, яка складається із двох мікроситуацій, пов'язаних між собою відношенням каузації, та відображають причинно-наслідкові відношення між об'єктом і суб'єктом. Під дієсловами каузації розуміються перехідні суб'єктно-об'єктні дієслова із значенням переводити в інший стан або спричинювати виконання дії.

Для розмежування видів каузації виступає саме семантика каузативного дієслова. Семантика дієслів каузації правовою та протиправною дією англійської та української мов показує, що існують випадки, коли відношення між каузатором та каузатом може бути як контактним, так і дистантним.

Список використаних джерел:

1. Глушук Г. Каузальність та каузативність – якісні різновиди каузації / Г. Глушук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2009. – Вип. ІХ. – С. 209–212.
2. Залужна О. О. Привативні дієслова в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Ольга Олексіївна Залужна. – Донецьк, 2014. – 283 с.
3. Недялков В. П., Сильницький Г. Г. Типология морфологического и лексического каузативов / Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив. – Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1969. – С. 20–50.
4. The Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com>
5. Словник української мови / Під ред. І. К. Білодіда та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/Bilodid>

Ісачук Н.В.

студентка,

Науковий керівник: Ільченко І.І.

кандидат філологічних наук, доцент,

Запорізький національний університет

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРОСЛОВ'ЯНІЗМІВ У РОМАНІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ЄВПРАКСІЯ»

Лексика української літературної мови увібрала в себе 10 відсотків запозичень, окремий шар з яких становлять старослов'янські – лексичне, фразеологічне або фонетичне запозичення із старослов'янської мови. Найдавніші запозичення в українській мові є досить цікавими і завжди